

שומת נזקי שדה

מתן זנבר

ראשי פרקים

פתיחה

א. אופן ביצוע השומא

1. הצגת הסוגיא

2. באור מקור הדין

3. אופן ביצוע השומא בפירוט

4. השוואת שיטות הראשונים

5. טעם השיעורים "בית סאה" ו - '60'

ב. הטעם העקרוני של השומא

1. חקירה בטעם השומא

2. ראיות שהשומא נועדה להקל על המזיק (הצד הראשון בחקירה)

3. ראיות שהשומא מתייחסת לכלל השדה (הצד השני בחקירה)

4. מסקנה

5. טעם לשיעור '60' ע"פ הנ"ל

פתיחה

שומת נזקים איננה דבר חד משמעי. בגזל (כשהגזילה בעין) התיקון הוא השבת הגזלה, בנזק לעומת זאת, לא ניתן להשיב את החפץ הניזוק לקדמותו, ולכן מתרגמים את הנזק לסכום כסף. כמו בכל פעולת תרגום

קיימת בעיה בשוני בין שפת המקור (הנזק עצמו) לשפת התרגום (תשלומי כסף). בעיה זו באה לידי ביטוי באופנים שונים, לדוגמא, הניזק אומר שלא היה מוכן להחליף את החפץ הניזוק אפילו בדמים מרובים, או כגון שהחפץ הניזוק עתיד היה להשביח. אנו נדון בביטוי נוסף של בעיה זו, כיצד שמין כאשר ניתן לשום את הנזק בשני אופנים שונים:

א. לשומו בפני עצמו. ב. לשומו אגב המכלול אליו הוא שייך (ובכך בד"כ יוזל מחירו¹). נתמקד ב"שומת שדה", בה מדייקים חז"ל מן הכתוב שיש לשום באופן השני.

א. אופן ביצוע השומא

1. הצגת הסוגיא

משנה (נה, ב)

ירדה (והבהמה) כדרכה והיזקה - משלמת מה שהיזקה, כיצד משלמת מה שהיזקה? שמין בית סאה באותה שדה כמה היתה יפה וכמה היא יפה. ר' שמעין אומר אכלה פרות גמורים משלמת פרות גמורים אם סאה סאה ואם סאתים. סאתים.

פירוש דברי ת"ק: שמין את השטח הניזוק, על פי שוויו של שטח אחר שלא ניזוק באותה השדה. מקור הדין בדרשת הפס' המופיעה בגמ' (נח, ב): "ובער בשדה אחר - מלמד ששמין על גב שדה אחר". ר"ש מסכים עם ת"ק לגבי שומת פרות הזקוקים לשדה, כלומר, פרות בוסר, וחולק עליו בפרות בשלים שאינם זקוקים לשדה בטענו שאותם יש לשום בפני עצמם. טעמו מתבאר בגמ' (נט, ב): "הא דאמר רחמנא זבער בשדה אחר - מלמד ששמין על גב השדה, הי"מ מידי דצריך לשדה, הני כיון דלא צריכי לשדה בעינייהו בעי שלומי²."

א. מהי המשמעות הגודל "בית סאה" הנזכר במשנה?

¹ לקמן נראה שבשדה בוסר המחיר מתייקר אם שמין על גב המכלול, מכ"מ המחיר משתנה.

² תוס' בשבועות מג, א ד"ה "כבצורות" וראשונים נוספים אומרים, שמחלוקת זו היא כמחלוקת חכמים ור"מ בפרות העומדים ליבצר אי כבצורים דמיין.

גמרא (נח, ב)

היכי שיימינן? איך יוסי בר חנינא: סאה בששים סאין, ר' ינאי אמר: תרקב בששים תרקבים, חזקיה אמר: קלח בששים קלחים.

- ב. מהו פשר שאלת הגמ' "היכי שיימינן?" והרי המשנה ביארה כיצד שמין, מהו היחס בין הגמ' למשנה?
ג. מניין ומה המשמעות של השומא ב - 60 דוקא?
ד. לחזקיה שלא משתמש בגודל קבוע³ ולריב"ח שמשתמש בגודל סאה הנזכר במשנה ניחא, אך מניין לר' ינאי הגודל תרקב?

2. ביאור מקור הדין

הראשונים⁴ מצרפים לדרשת הפסוק סברא שבאופן השומא הזה אנו מבקשים להקל על המזיק. וכך כותב רש"י על המשנה ד"ה "שמין בית סאה":

אין שמין את הערוגה לבדה מפני שמפסיד מויק, ששמין אותה בכל שוויה, ורחמנא אמר ז'בער בשדה אחר, ודרשינן בגמ' מלמד ששמין אותו אגב שדה אחרת... והשתא לא משלם כולו דמיה, דמי שלוקח בית סאה כשהיא בתבואתה אינו מולול בה בשביל הפסד ערוגה אחת כי אם דבר מועט.

נראה שהם כותבים זאת ע"פ הגמ' (מז, א):

ואמר רבא אין שמין לפרה בפני עצמה ולולד בפני עצמו אלא שמין לולד על גב פרה שאם אי אתה אומר כן נמצא אתה מכחיש (רש"י: מפסידו את המויק... וכן אתה מוצא במויק שדה של חבירו⁵).

³ אמנם תוס' שואל מניין זאת לחזקיה, אך התשובה לכך פשוטה כמו שיתבאר לקמן שבית סאה במשנה היא דוגמא.

⁴ רמב"ם בפיהמ"ש, רא"ש פרק "החובל" סי' א', תוס' ב"מ צט: ד"ה "באותה" ועוד.

⁵ בהמשך גמ' זו נדון בהמשך.

3. אופן ביצוע השומא בפירוט

הראשונים חולקים כיצד מתבצעת השומא:
רש"י⁶:

ריב"ח: מבצעים שתי שומות -

1. אומדים שווי של 60 בתי סאה, ומחלקים את הסכום שנתקבל ב - 60 וכך מגיעים לשוויה של בית סאה.
2. ע"פ שוויה של בית הסאה שנמצא בשומא הקודמת אומדים כמה אדם מוכן לשלם עבור בית סאה פחות ערוגה, וזהו הסכום לתשלום הנזק.

השומא השניה היא זו הכתובה במשנה, ונעשית כדי שהמזיק לא יפסיד, כמבואר לעיל. ואילו השומא הראשונה, עליה דנים בגמרא, נעשית כהכנה לשומא השניה בכדי להגיע לשווי האמיתי של בית סאה ע"י שנמנעים משיקולים צדדיים של ביקוש והיצע - "לפי שבית סאה נמכרת ביוקר לפי שמועט הוא ואינו מצוי לימכר ועני שאין ירו משגת לדמי קרקע גדולה קונה אותו ביותר מדמיו"⁷, ו"ל ששומא זו היא מתקנת חכמים. כן משמע ברש"י בשלשה מקומות⁸ בהם התייחס לשומת שדה הזכיר רק את השומא השניה ולא הזכיר כלל את זו הראשונה.

ר' ינאי:

שלשים סאין שמין ולא שלשים דא"כ מפסדת ליה לניזק שאין קונין מצויין לששים סאין לפי שמרובין הן לאדם בינוני ומועטין הן למשופע בנכסים.

כלומר השוני בין ר' ינאי לריב"ח הוא רק בשומא הראשונה, ואילו השומא השניה נעשית בבית סאה⁹. ולפי דברינו

⁶ וכן הפירוש הראשון במאירי.

⁷ נח, ב רש"י ד"ה "סאה בס' סאין"

⁸ על משנתנו ד"ה "שמין בשישים", דף מז, א ד"ה "המזיק שדה חבריו, ב"מ צט, ב ד"ה "שמין בשישים". האיר את עיני לדיוק זה המהדיר על הרשב"א (הוצאת מוסד הרב קוק) דף מז, א הערה 67 ושם מיישב באופן אחר.

⁹ מהרש"א

מחלוקתם היא רק בתקנה מדרבנן, בעיקר הדין הנלמד מן הפס', שניהם מסכימים.

חזקיה: מבצעים שומא אחת. שמין את הערוגה הניזוקת ב - 60 חלקים כמותה, פירוש: אומדים שטח באותו שדה הגדול פי 60 מגודל הערוגה הניזוקת, ואומדים שטח הגדול פי 59 מגודל הערוגה, וההפרש הוא הסכום לתשלום.¹⁰
בטעם השיעור "בית סאה" המופיע במשנה, אומרים הראשונים¹¹ שהוא דוגמא לגודל שטח שהוזק. ויש שאומרים¹² שהוא דוגמא לגודל ששמין על גביו כאשר הזיקה שטח בגודל 1/60 מבית סאה.

תוס'¹³:

אופן השומא לשלש דעות האמוראים הוא כדוגמת מה שביארנו בדברי חזקיה לשיטת רש"י. אומדים 60 חלקים ו-59 חלקים, ההפרש שבין האומדנות הוא סכום קבוע שעל פיו קובעים את הסכום לתשלום בהתאם לגודל הערוגה הניזוקת. המח' ביניהם היא, מהו גודל כל חלק. לכל הדעות זהו גודל המייצג את גודל השטח שבהמה יחידה (שעליה מדובר במשנה) בד"כ אוכלת. לפי חזקיה הגודל הוא בדיוק מה שאכלה, ולפי שתי הדעות הראשונות קבעו גודל קבוע לכל הבהמות (ריב"ח- סאה; ר' ינאי- תרקב). בעכבות זאת מעלה תוס' אפשרות שלדברי ריב"ח אין

¹⁰ אין לומר ששמין 60 חלקים ומחלקים ב - 60 כמו שפירשנו בדברי ריב"ח ורי ינאי, משום שאז אין משמעות לדברי המשנה: "כמה היתה יפה וכמה היא יפה". המשנה יכולה להתפרש, או כמו שביאר רש"י לפי ריב"ח ור' ינאי, כמה היתה יפה הבית סאה וכמה יפה עתה הבית סאה, ועושים שתי שומות, או שתתפרש בדברי חזקיה: "שמין את השדה כמה היתה יפה השדה וכמה יפה עתה השדה", (בדרך האחרונה הלכו תוס' ור"ח בפירוש כל דיעות האמוראים, כמו שיתבאר).

¹¹ רמב"ם בפיהמ"ש, ראב"ד ד"ה "ותזקיה"

¹² ר"ח בשטמ"ק

¹³ וכן הרא"ש, הראב"ד והמאירי בפירוש השני.

הכונה לבית סאה זרע, שזהו גודל הגדול מכדי אכילת בהמה אחת, אלא הכונה לבית סאה פרות.

ר"ח¹⁴: כשיטת תוס', אלא שלדברי ריב"ח ור' ינאי הגודל הקבוע משמש גם כגודל מינימום, שממנו ולמעלה מבצעים את השומא ב - 60. אך אם הבהמה אכלה פחות מכך, שמין אגב קרקע אחרת, בדיוק בגודל של הערוגה הניזוקת. ולדברי חזקיה אין גודל מינימום. על דברי ר"ח מקשה הראב"ד: הרי את אופן השומא לומדים מן הפסוק, ולא חילק הפסוק בין הגדלים השונים?¹⁵

4. השוואת שיטות הראשונים

על השאלות שהעלינו בתחילה נענה ע"פ שיטות הראשונים השונות:

א. בית סאה: רש"י - לריב"ח ולר' ינאי - השטח שעל גביו שמין.

תוס' - לריב"ח - השטח שנישום.

לר' ינאי - דוגמא לשטח שהוזק.

ר"ח - לריב"ח ולר' ינאי - 1. כמו תוס'.

2. גודל מינימום לשומא ב - 60.

לכל השיטות - לחזקיה - דוגמא (שתי אפשרויות כדלעיל).

ב. היחס בין הגמ' למשנה: רש"י - לריב"ח ולר' ינאי - במשנה מדובר

על שומא אחת ובגמ' על שומא אחרת.

רש"י בהסבר לדברי חזקיה, תוס' ור"ח - הגמ'

מבארת את הגדלים לשומא המופיעה במשנה.

ג. שומא ב - '60': רש"י - לריב"ח - כדי להגיע לגודל 60 סאים.

לר' ינאי - לא שמין ב - '60'.

ורש"י לדברי חזקיה, תוס' ור"ח - גודל שהשטח

הנישום לא מתבטל על גביו.

ד. תרקב: רש"י - כדי להגיע לגודל 60 תרקבים.

תוס' ור"ח - הגודל שבהמה בד"כ אוכלת.

¹⁴ מובא בשטמ"ק ובראב"ד וכן דעת הר"ף.

¹⁵ לקמן בהערה 32 תירצנו קושיה זו, ע"ש.

5. טעם השיעורים 'בית סאה' ו - '60'

שיטת רש"י: ראינו לעיל, שהשומא ב - 60 היא שומא מקדימה, בכדי להימנע מהכנסת גורמי לואי בקביעת התשלום. חז"ל הבינו שזהו היחס המתאים, ובאמת אין ענין דוקא במספר '60', שהרי לדברי ר' ינאי שמין ב - 30 סאים. בטעם שיעור "בית סאה", י"ל שחז"ל למדו מן המלה 'שדה' המופיעה בפס', את השדה הקטן ביותר. וכן מוכיח "אבן האזל"¹⁶ שזהו גודל השדה המינימלי, עי"ש.

שיטת תוס' ור"ח: כותב הראב"ד¹⁷ לשיטתם: יולא ידעתי זה השיעור מאין יצא להם ושמא קבלה היתה בידם¹⁸. הרמב"ם, לעומתו, כותב בפיהמ"ש טעם לשיעור ב'60':

ודין זה הוא כדי למצוץ בין הניזוק והמויק, לפי שאלו אמרנו כמה שוה האמה הוה שאכלה את זרעה היה מתחייב דמים מרובים, וגם אלו אמרנו כמה שוה השדה הוה והרי היא בית זרע כך וכך סאין, ואחר כך נאמר וכמה היא שוה אחר שנאכל ממנה אמה אחת דרך משל, כי אז היה ההבדל בין שתי השומות מעט מאוד לפי שאין ערך אצל הקונה לאמה אחת באלף לפיכך שיערנו בששים, כמו שרוב השיעורין אצלנו בששים כמו שנבאר במסכת חולין.

נראה לבאר דבריו ע"פ דברי ה"אבן האזל": יומכיון שלא נתפרש בתורה שיעור השדה ששמין בה, ונוכל לשום באלף סאין, ע"כ תפסו חז"ל שיעור המקובל שהוא בששים, דהיינו דעד חשבון ששים אינו מתבטל הפסד שיעור הנאכל¹⁹ כלומר חז"ל למדו מהמלה 'שדה' ששמין על גב שטח גדול, אבל מצד שני, יש להתחשב בניזק, ולדאוג שיקבל תשלום משמעותי. ביארנו לעיל שהטעם לשיעור בית סאה הוא הגודל שבהמה בד"כ אוכלת.

¹⁶ הל' נזקי ממון פ"ד ה"ג

¹⁷ נח, א ד"ה "וחזקיה"

¹⁸ וכן כותב הרא"ה (מובא בשטמ"ק): "וטעמייהו לא ידענא אלא אם כן פליגי בגמרא".

¹⁹ שני ההסברים שהבאתי מן אבהא"ז הם ליקוטים מדבריו, בעיקר דבריו אנו מסבירים בשונה ממנו.

ב. הטעם העקרוני של השומא

1. חקירה בטעם השומא²⁰

יש שתי אפשרויות להבין את טעם השומא על גב שדה אחר:

- א. דין מיוחד שחידשה התורה באופן השומא של תשלומי נזק, כדי להקל על המזיק שע"י כך בד"כ ישלם פחות.
- ב. דין בעצם הנזק, כלומר, גילתה לנו התורה, שאם הבהמה אכלה פרות ערוגה זו, החפץ הניזק הוא השדה ולא הערוגה לבדה, ולכן שמין ע"פ השדה.

נפק"מ:

- א. כשהפירות בבעלות אחת והקרקע בבעלות אחרת - אם השומא היא דין בעצם הנזק, א"א לומר שהוזק כלל השדה, שהרי לבעל השדה לא נגרם כל נזק, ולכן אין לשום אגב השדה. אך אם השומא נועדה ע"מ להקל על המזיק, יש לשום אפי' על גב שדה של אחר.
- ב. כשיש לניזק רק את הערוגה הניזוקת בפני עצמה - לא ניתן לייחס את הערוגה לשדה, שהרי אין שדה, אך בכדי להקל על המזיק אפשר לשום על גב שדה של אחר.

תוס' שאנץ²¹ בב"מ צטב, כותב: "שאם אין לו אלא ערוגה אחת והפסידה כולה, שמין אותה בפני עצמה", מפורש מדבריו כצד השני בחקירה²². וכן כתב הרמ"ך²³ באותה סוגיה: "במזיק ממון חבירו אינו משלם לו אלא כמה שהיה נמכר כל אותו ממון יחד, דהכי תנן גבי שן ורגל: 'שמין בית סאה באותה שדה'...". אך

²⁰ חקירה זו הביאו ר' משה מקאזיס בחדושי בד"ה "אלא שמין" וה"חזון יחזקאל" פ"ו ד"ה "היכי שיימינן", חלק מהדברים בהמשך נכתבו על פי דבריהם.

²¹ מובא בשטמ"ק ד"ה "כתוב בתוספות"

²² החז"רי כותב שהתוס' בסוגיית שם ד"ה "באותה שדה" נוקט כצד הראשון בחקירה, אך לא הבאנו זאת משני טעמים: א. נראה שהסבר החז"רי אינו מוכרח בדברי התוס', ואמנם החז"רי (ב"ק סי' י"ד ס"ק י') דייק מן התוס' כצד השני בחקירה. ב. הר"ז הלוי בחדושי (במכתבים בסוף הספר) כותב שלא ניתן כלל להביא מן הסוגיא שם ראייה לסוגייתנו, ע"ש.

²³ בשטמ"ק שם ד"ה "האי מאן".

מאיך גיסא, מה שביארו הראשונים שהבאנו לעיל בסוגיא, שהשומא היא כדי שלא יפסיד המזיק מתאים לצד הראשון בחקירה²⁴.

2. ראיות שהשומא נועדה להקל על המזיק (הצד הראשון בחקירה)

א. המשנה והגמ' נוקטות שיעורים קבועים לשומא, ולפי הצד השני בחקירה שהנזק מתיחס לכלל השדה, קשה, שהרי צריך לבדוק בכל מקרה מהו גודל הנזק ומהו גודל השדה.

ב. כותבת הגמרא (נח, ב): "אמר לו רבא: אם אמרו בנזקי ממונו יאמרו בנזקי גופו" כלומר למדנו ששמין ע"ג שדה כאשר ממונו הזיק, ע"מ להקל על הבעלים, אך על גופו יש לאדם אחריות מלאה, ולכן ישלם את מלוא הנזק. ע"פ הצד השני בחקירה קשה, לפי שאין סיבה לחלק, שהרי בכל מקרה השדה הוא שניזוק, ולא הערוגה.

3. ראיות שהנזק מתייחס לכלל השדה (הצד השני בחקירה)

א. במשנה כתוב: "משלמת מה שהזיקה", אם כצד הראשון בחקירה הרי היא משלמת פחות ממה שהזיקה.

ב. כאמור, דעת ר"ש במשנה היא שהשומא על גב שדה אחר נעשית דוקא בפירות בוסר, ובבוסר השומא על גב שדה אינה קולא למזיק, שהרי לפירות בפני עצמם אין ערך, ולכן דוקא הניזק יעדיף לשום על גב שדה גדולה כיון שבכך יבוא לידי ביטוי השבח העתידי. ענין זה מתבאר ע"פ דו השיח שבין אליעזר זעירא לתלמידי ריש גלותא בדף נט, ב:

אמר להו: האי מאן דקץ כופרא (ורשי: כופרא בתמרים כבוסר בענבים) מאי משלם?

אמרו ליה: משלם דמי כופרא ווהם סברו שהנוק מתייחס אל התמרים, ולפיכך אמרו ליה שישלם דמי כופרא כדהשתא בשעת ההזיק, שאינו כלום להימכר

²⁴ אמנם בלשונו של רש"י, "שלא יפסיד" ניתן לומר שלא יפסיד ע"פ האמת, אך בדברי הראשונים שציינו בהערה 6 מפורש שהשומא נועדה להקל על המזיק.

עכשיל²⁵)

(אמר להו: והא הו תמרי.

אמרו ליה: משלם דמי תמרי.

אמר להו: והא לאו תמרי שקל מינה. ונבוקים משלם כשעת ההיזק ולא כפי מה שעתיד להתגדל²⁵)

אמרו ליה: אימא לן את.

אמר להו: בששים.

את תשובת אליעזר זעירא 'בששים' מפרש רש"י:

עם הקרקע הכל בכלל (כלומר כל השיקולים - הן מה שעתיד להשביח, והן מה שהזיק בהוה), שהקונה קרקע בפירותיה ניתן עיניו קצת בשבח שר' אחר זמן.²⁶

כלומר, ע"פ דבריו של אליעזר זעירא השומא ב - 60 על גבי קרקע נותנת לנו את האומד ע"פ האמת כצד השני בחקירה, ומכיוון שאופן ה'שומא ב - 60' זהו בפרות בשלים כבפרות בוסר גם הטעם אחד הוא.

ג. ב"ק מז,א:

ואמר רבא אין שמין לפרה בפני עצמה ולולד בפני עצמו, אלא שמין לולד על גב פרה, שאם אי אתה אומר כן נמצא אתה מכחיש את המזיק. וכן אתה מוצא בקוטע יד עבדו של חברו, וכן אתה מוצא במזיק שדה של חברו. א"ל ר' אחא בריה דרבא לרב אשי: ואי דינא הוא ליכחוש מזיק! ואם כך הדין, ששמין בפני עצמו אז נבצע אותו כך ויפסיד המזיק! (והשיב לו ר' אשי: משום דאמר ליה, פרה מעברתא אוינתך, פרה מעברתא שיימנא לך.

הפרה היא שניזוקה ולכן נזק הולד (שהיה עובר) מתייחס אליה, ושמין אותו על גבה. כיון שרבא כולל עם דין זה את דין מזיק שדה חברו, שמע מינה שטעם אחד להם, ובשניהם מתייחס הנזק למכלול בו הוא נמצא. אך הדברים צריכים ביאור, שהרי מדברי רבא עצמו הבאנו לעיל ראייה לצד הראשון בחקירה!

²⁵ ע"פ החזו"י.

²⁶ ד"ה "בששים".

4. מסקנה

מאירי²⁷:

דברים אלו כולם קולא הן אצל המויק, ולא שנמשכן את עצמנו להתיש כח הדין בשבילו, אלא שאף הדין כך הוא, כשהויק חלק - בתוך הכל הויק.

נראה לבאר דבריו שהשומא על גב שדה אחר היא משום שהנזק מתייחס לשדה - כצד השני בחקירה, אלא שהיא נחשבת כקולא למזיק משום שהיה מקום לשום גם באופן אחר (את הנזק בפני עצמו), ונסביר: שומת חלק ממכלול על גב המכלול אליו הוא מתייחס (בכל מקום שהניזוק הוא מכלול המורכב מחלקים), נלמדת מסברא. דרשת הפסוק מלמדת אותנו באופן מיוחד לגבי שדה, שגם שם שמין על גב המכלול משום שפירוש המציאות בנזקי שדה אינו ברור, האם יש לייחס את הערוגה הניזוקת לכלל השדה משום שהיא חלק ממנו, או שנאמר שעומדת בפני עצמה שהרי אינה תלויה בכלל השדה (בניגוד לידו של עבד שקיומה תלוי בגוף העבד, וכן בעובר שהרי ללא הפרה ימות). לכך באה דרשת הפס' ללמדנו כאפשרות הראשונה. יש להוכיח זאת מהגמ' שהבאנו לעיל (מז,א): "וכן אתה מוצא בקוטע יד עבדו של חברו וכן אתה מוצא במזיק שדה חברו"²⁸, קודם מובאת הדוגמא של יד עבדו ואח"כ הדוגמא של שדה, ואם כל הדין של שומא על גב המכלול נלמד מהשדה קשה, שהיה לו להביא קודם את הדוגמה משדה?

כך לומד אביי, אבל רבא, שמחלק בין נזקי גופו לנזקי ממונו, סובר שהתורה לא באה ללמדנו כיצד לפרש את המציאות, המציאות באמת ניתנת להתפרש בשני הפנים, התורה מכריעה כצד אחד כדי להקל על המזיק, וכיון שהפס' נכתב בנזקי ממונו דוקא, נסיק שבנזקי גופו יש לדון כאפשרות השניה, לחומרא על המזיק, משום שאחריות האדם על גופו גדולה יותר מאחריותו על ממונו.

²⁷ מז,א ד"ה "דברים אלו"

²⁸ אמנם אלה הם דברי רבא בגמרא ואנו מסבירים את דעת אביי, אך נ"ל ששניהם מסכימים בעניין הכללי - שבכל מקום שומא על גב מכלול נלמדת מסברא, ומחלוקתם היא לגבי המשמעות של הלימוד המיוחד בשומת שדה.

בפסיקת אליעזר זעירא בדין "כופרא", שם השומא על גב השדה אינה קולא למזיק, הרי מתבארים הדברים מתוך דבריו. הוא לא מביא את דרשת הפסוק אלא משתמש בסברא מדיליה (שלערוגה בפני עצמה אין שווי כלל, ולכן היא תלויה בשאר השדה), כלומר השומא הנלמדת מן הכתוב שייכת דווקא בפירות גמורים, שם יש את הספק בפירוש המציאות ואילו, ב"כופרא" (וכן בכל פרות בוסר), כמו בשומת ידו של עבד, ובשאר שומות של חלק על גב המכלול נלמד הדין מסברא. לדברי ר"ש במשנה שהלימוד מן הפסוק נעשה דווקא לפרות בוסר, צ"ל שגם בבוסר יש ספק בפירוש המציאות, אמנם לערוגה בפני עצמה אין שווי כלל, ולכן ערכה תלוי בכלל השדה. אך מצד שני, אפשר לומר שכיון שאין קיום הערוגה תלוי בכלל השדה (בניגוד לידו של עבד שקיומה תלוי בגוף העבד) הרי שהערוגה בפני עצמה, לכך בא הפס' להכריע כאפשרות השניה.

עפ"י²⁹ יתבארו גם דברי הראשונים שאמרו שהשומא היא לטובת המזיק, אפילו לדברי אב"י. שאמנם הדין הוא ע"פ האמת, אך סוף סוף היה מקום לומר שישימו את הנזק בפני עצמו, ובאה התורה והקלה על המזיק. אך הרא"ש בריש פרק "החובל"²⁹ כותב בעניין הקוטע יד עבדו של חברו:

ושומא זו להקל כדאמרינן לעיל בריש פרק זהפ"ה: זוכן אתה אומר בקוטע יד עבדו של חברו אין שמיין היד בפני עצמה לומר, כמה אדם רוצה ליטול לקוטע יד עבד כזה, דודאי הרואה עבדו שלם אין קוטע ידו אלא בדמים מרובים ולהקל בכל שומות אנו למדין מיזבער בשדה אחר" דאמריה תורה לשום ערוגה אנב שדה.

א"כ הרא"ש סובר שדין השומא על גב המכלול בכל מקום נלמד משדה, וטעם השומא הוא קולא למזיק?! וי"ל שבכ"מ אפילו כאשר ודאי שהחלק הניזוק מתייחס למכלול מצד המציאות, לא מחוייב שהשומא של החלק תהיה על גב המכלול, שהרי סוף כל סוף רק החלק ניזוק, ובעל הנזק יכול לתבוע מהמזיק שהלה ישלם את אשר החסיר אותו בדיוק. ולכן באה התורה ללמדנו שבכ"מ שהחלק הניזוק מתייחס למכלול,

²⁹ סימן א'

שמין על גב המכלול. וזוהי שורת הדין וגם קולא למזיק לעומת האפשרות השניה שהנזק יישום בפני עצמו³⁰.

5. טעם שיעור '60' ע"פ הנ"ל

בעקבות מסקנת החקירה נוסיף ביאור בטעם השיעור '60'. לעיל ראינו את ביאור "אבן האזל" לשיטת תוס' ור"ח שהשומא בשישים נעשית משום שזהו הגבול שלא יתבטל הנזק, שהרי צריך להתחשב בניזק שלא יפסיד לגמרי.

לאור ההבנה שהשומא על גב שדה נעשית בשל ההתייחסות של הנזק לשדה, כותב בעל "קונטרסי שיעורים"³¹ (עפ"י הרמב"ם בפיהמ"ש) הפוך מ"אבן האזל", השומא ב"שישים" נעשית משום שזהו גבול שממנו מתבטל החלק וז"ל:

ונראה בכוונת הרמב"ם שמדמה שיעור ששים בנוקין לשיעור ששים של ביטול האיסור בהיתר וכמושי"כ שרוב השיעורים אצלינו בשישים, כמו שנבאר במסכת חולין. כוונתו בזה לומר, דקודם שנתבטל האיסור בההיתר יש לנו תערובות משני דברים איסור והיתר. אולם, לאחר הביטול שוב אין לנו רק דבר אחד, כולו היתר, שהרי גם האיסור נתהפך להיתר. אנו רואים מזה ששיעור ששים הוא שיעור לאחד שני דברים ולעשותן אחד, וכמו כן הוא לנויקין, דין תורה הוא ששישים בשדה הוא דבר אחד ושדה אחת עם ההויק, ונחשב כאילו נעשה הנזק בכל השדה לא רק במקום הנזק, שמקום הנזק נתבטל לכל השדה³².

³⁰ ולגבי הסדר בו מובאות הדוגמאות בגמ' י"ל שב"קוטע יד" יותר ניכר שהיד הוא חלק של הגוף וכך הסברא מובלטת יותר.

³¹ שיעור ד' סעיף ה'

³² אך מצד שני לא שמין באלף סאים, ונ"ל שזאת משום שא"א לומר שהשדה הוזק כאשר הנזק אינו ניכר בהסתכלות על השדה. ועפ"ז תתישב קושיית הראב"ד על שיטת הר"ח (שהבאנו לעיל פרק א סוף פיסקה 3), שבגודל שטח קטן לא שמין ע"ג השדה, משום שהנזק אינו ניכר בשדה, אלא שמין את הערוגה בפני עצמה.